

SHIRIN EBADI
laureata Premiului Nobel pentru pace

AZADEH MOAVENI

IRANUL MEU

GUSTUL AMAR AL REVOLUȚIEI

Traducere din limba engleză de Ioana Filat

Prefață de Fatma Yilmaz

CORINT
BOOKS
—2018—

Capitolul 5

Războiul orașelor

De-acum, sub noul regim, baticul era obligatoriu la femei de doi ani, însă eu tot uitam de el. De obicei, chiar înainte să ies în grabă pe ușă, mă uitam repede prin sufragerie, simțind că am uitat ceva. Cheile? Lista de cumpărături? O dată, ajunsă la capătul străzii, am observat că toată lumea se uita lung la mine, de la bătrânul vecin care mergea sprijinit în baston și până la copiii care se jucau în prag. Nici nu-mi trecea prin cap care putea fi motivul, mai ales că pășeam mai vioi și mă simțeam mai în apele mele decât de obicei.

— *Khanum* Ebadi, a strigat până la urmă un vecin după mine, v-ați uitat *hejab*-ul!

Am dat fuga acasă și mi-am pus pe cap un batic de bumbac.

— Ia închipuie-ți, i-am zis la telefon unei prietene seara. Dacă mă vedea vreun polițist, m-ar fi arestat.

— Asta nu-i nimic, a zis ea. Săptămâna trecută mi l-am uitat pe al meu când am plecat cu mașina de acasă. Deja eram prinsă în trafic, la o intersecție, când am văzut că lumea care traversa strada se uita mirată la mine. Ce puteam să fac? Eram deja la volan. Așa că mi-am tras fusta peste cap ca să-mi acopăr părul.

Până la urmă, am atârnat un vâl într-un cui din hol, ca să-mi amintesc de el.

Pe atunci, ca și acum, destule iraniene nu și-ar fi acoperit capetele, dacă ar fi avut de ales. Însă anii de război chemau la rezistență, nu la reflecție. Mânia femeilor față de impunerea *hejab*-ului (ca simbol al lipsei lor generalizate de drepturi) încă nu li se impusese în conștiință ca o problemă de bază. Tot așa, nemulțumirea față de noul regim politic – cu cenzura lui, cu exterminarea brutală a disidenților și decizia radicală de a prelungi războiul – constituia încă o dezamăgire privată, nu era o dispoziție generală dominantă.

În 1983 s-a născut a doua noastră fiică, Nargess. Mă înțelesesem cu Javad că, dacă era băiat, o să-i alegă el numele, însă dacă aveam încă o fiică, alegeam eu. I-am dat numele unei flori care înflorește iarna, *nargess*. Când a început travaliul, mama a luat-o la ea pe Negar, care avea pe atunci trei ani, promițându-i că o să-i aducem o tovarășă de joacă. Consultasem mai multe cărți de psihologie infantilă pe tema introducerii ideale a unui nou bebeluș într-o familie cu un copil mic. I-am cumpărat lui Negar hăinuțe noi, jucării, bomboane de ciocolată, toate lucrurile ei preferate, prezentându-i-le drept daruri din partea noii surioare. Am lăsat-o pe Nargess în pătuțul ei de cum a adus-o dădaca pe Negar de la mama. Javad a rămas la ușă, gata să immortalizeze clipa în care Negar se va repezi în brațele mele. Nu suporta deloc să stea fără mine și nu ne mai văzuserăm de două zile, cea mai lungă perioadă de până atunci.

Am deschis ușa, zâmbind larg. Javad a luat poziție cu aparatul foto în mâini. Negar a trecut pe lângă mine, fără să-mi arunce nici măcar o privire. S-a dus în sufragerie cu mânuțele încrucișate pe piept și s-a așezat tăcută pe canapea. Nu mă așteptasem să resimt atât de puternic furia fetei mele de trei ani. M-am simțit îngrozitor de vinovată că suferă din cauza mea.

Ciondănelile dintre cele două surori și isprăvile lor copilărești mi-au înviorat un pic viața într-o perioadă când mi-am încheiat

munca deprimantă și mi-am început retragerea la fel de deprimantă. La un an de la nașterea lui Nargess am atins vârsta la care mă puteam retrage de la minister. Funcționarii de stat aveau dreptul de a ieși legal la pensie după cincisprezece ani de serviciu. La exact o zi de la încheierea intervalului de cincisprezece ani, mi-am înaintat cererea de ieșire la pensie, care desigur că a fost aprobată urgent de ministru, bucuros să scape de o pacoste ca mine, un funcționar femeie.

Anul în care am ieșit la pensie a constituit un moment de cotitură atât pentru mine, cât și pentru prietenele mele de la universitate care își începuseră carierele cam odată cu mine. Trecuse destul timp ca să ne dăm seama că sistemul n-avea să se schimbe semnificativ. Avea o ideologie bătută în cuie, ca și gradul de toleranță pentru femeile din guvern. Era vremea să-ți pui în balanță ambițiile, sensibilitățile și etica pentru a hotărî cum să faci față noului regim. Eu, una, eram mult prea indignată și aveam o personalitate mult prea rebelă ca să nu-mi exprim dezgustul în dreapta și-n stânga. Pensionarea era singura soluție de bun-simț. Nici nu m-am gândit măcar la consecințele pe care le avea asupra carierei mele, căci știam deja că regimul ne pusese capăt oricărei cariere. Nici nu mi-am închipuit că într-o zi regimul ar putea să devină mai moderat și că poate aș fi putut să urmez o carieră în justiție dacă mi-aș fi ținut acum gura. Prietena mea Maryam, judecătoarea pasionată pe care o știam din facultate, a fost mai calculată decât mine. Și-a asumat postul de funcționară mărunță, de parcă retrogradarea ar fi fost o cinste supremă. Prietenia noastră a suferit în consecință, iar în după-amiaza când ne-am întâlnit ultima oară la ceai și i-am spus că mă retrag, ne-am certat la cuțite. Mă dezamăgeau profund noua ei atitudine mieroasă și ceea ce consideram eu a fi un comportament de parvenită, astfel că i-am trântit în față tot ce credeam în sinea mea.

— Maryan, până la urmă de ce te-ai mai făcut judecătoare? am întrebat-o. Nu-mi vine să cred că poți să-ți lași deoparte toate principiile.

— Nu știi cum e regimul ăsta, mi-a replicat ea. Continuă să trăncănești așa, ai să devii o țintă. O să te hărțuiască și o să-ți pierzi slujba.

— Adică minunea asta de post funcționăresc? Postul ăsta după care ești așa de înnebunită, că ai uitat cine ești și ți-ai lăsat baltă vechii prieteni?

S-a uitat șocată la mine. Chiar și între prieteni, cultura iraniană îți cam interzicea să vorbești așa pe șleau.

La mânie am zis multe lucruri care ne-au stricat definitiv prietenia, însă în momentul acela deja nu mai socializa cu mine în public (căci dacă era văzută cu un critic al regimului ca mine putea să se compromită), așa că nu simțeam o mare pierdere. I-am zis că-și dorea atât de mult puterea, încât era în stare să-și calce în picioare atât prietenii, cât și valorile pentru a o obține. I-am zis că și dacă avea să fie promovată în cine știe ce post de mare cinste, ar fi fost o victorie găunoasă, căci o poziție de top într-un sistem nepopular era mai rușinoasă decât să fii un neica nimeni. Asta practic a pus capăt relației dintre mine și Maryam. În următorii ani aveam să ne prezentăm regulat la aceleași conferințe. De obicei ea era femeia veselă în *chador* care se lăuda că legea islamică emancipase femeile iraniene. Când treceam una pe lângă alta pe holuri, nici nu ne salutăm.

Vechea noastră prietenă Sara, cercetătoarea care se măritase cu profesorul de drept, nu critica în gura mare noile legi ca mine, însă nici nu le lăuda ca Maryam. Fusese numită la Ministerul de Externe chiar înainte de revoluție, pentru a lucra în domeniul dreptului internațional comercial și, cum era o cercetătoare mărunță, ministerul a ținut-o în funcție, deși n-a

fost promovată cum ar fi meritat decât peste câțiva ani. În tot acest timp, Sara a reușit să nu-și compromită convingerile. Nu s-a prefăcut niciodată că susține noul regim și, în general, și-a ținut pentru sine opiniile pe alte teme decât chestiunile de nișă ale dreptului comercial. Mai târziu avea să reprezinte Republica Islamică la diverse conferințe internaționale de drept comercial, însă fără să trateze decât chestiuni din propriul domeniu de specializare și refuzând să răspundă la orice întrebări despre statutul legal al femeilor, atunci când i se adresau.

Ministerul de Externe știa că Sara nu era o revoluționară devotată, însă superiorii ei aveau nevoie de cunoștințele ei dintr-un domeniu atât de specializat, încât putea să-și vadă de carieră fără să i se ceară să legitimizeze valori cărora li se opunea. Pentru mine, Sara făcea parte din acea pătură de iranieni norocoși, cu profesii aparținând unor domenii relativ apolitice, care le permiteau să muncească și să prospere în sfera lor îngustă. Bineînțeles, nu însemna că îi e ușor. Sunt sigură că, de-a lungul carierei sale, și-a văzut colegii mai puțin pregătiți promovați pe posturi superioare și a știut că n-avea să-și atingă niciodată potențialul deplin. Era destul de dotată pentru a deveni ministru de finanțe, însă era femeie, prea nerevoluționară și prea desprinsă de elitele politice pentru a se ridica pe asemenea culmi. Însă a reușit să-și vadă de munca ei, pentru a demonstra că, da, munca în Republica Islamică e sufocantă, însă nu trebuie neapărat să devii portdrapelul regimului pentru a te bucura de carieră.

Astăzi, când încerc să povestesc despre perioada de la mijlocul anilor 1980 sau să-mi amintesc cum trăiam în anii primei copilării a fiicelor mele, în anii tumultuoși de război, nu-mi vin în minte decât o serie de amintiri răzlețe cu mine în sufrageria

casei. Pe vremea aceea o duceam greu și stăteam mai mult în casă. Eu ieșisem la pensie, iar firma lui Javad fusese desființată sub pretextul că era infiltrată de comuniști. Erau perioade lungi în care nu aduceam niciun ban în casă. Inflația era ridicată și, cu doi copii în familie, aveam cheltuieli de asemenea ridicate. Pentru a ne permite scutece, lapte praf și alte bunuri absolut necesare copiilor, ne-am redus mult cheltuielile, renunțând la luxul de a merge din când în când la restaurant. Fetele adorau să mănânce în oraș, iar seara cereau insistent ceva deosebit, nu masa pe care o luam de obicei la bucătărie. Așa că am mutat masa într-un alt colț al apartamentului, am întins o față de masă curată și am deschis restaurantul „La Shirin”.

— Bine-ați venit, domnișoarelor, le ziceam când mă prefăceam că le iau comanda, după ce se așezaseră tacticos în cafe-neaua noastră imaginară.

Speram că așa le învăț să-și creeze propriile ocazii favorabile în realitatea de față. Și mai speram să învețe să aprecieze plăcerile mai puțin imediate.

Toți acești ani liniștiți din sufragerie se petreceau pe un fundal hidos. În 1984, pentru prima oară, Saddam Hussein a atacat armata iraniană cu arme chimice. La început a folosit gaz sarin, un gaz neurotoxic inodor care acționează fatal la câteva minute de la inhalare. După ce a fost clar că Saddam avea de gând să facă uz de „otrava infernală”, cum îi spusese Winston Churchill, comandanții iranieni și-au înarmat tinerii soldați cu seringi cu atropină, un antidot la gazul neurotoxic, însă, pe caniculă, cei mai mulți n-aveau cum să supraviețuiască. Echipamentul chimic nu era de ajuns pentru toată armata, iar în arșița insuportabilă a deșertului puținii soldați care aveau măști în dotare fie nu le purtau, fie nu reușeau să le fixeze ca lumea din

cauza bărbilor. La urma urmei, luptau un război poruncit de Dumnezeu, iar musulmanul adevărat poartă barbă, mai ales când se pregătește să ajungă în rai. Adesea seringile se stricau sau atropina își pierdea efectul pe caniculă. Supraviețuitorii au relatat incidente înfiorătoare, în care câmpul de luptă era presărat cu seringile soldaților căzuți, care încercaseră să-și injecteze substanța în intervalul de câteva minute de la prima inhalare mortală și până când au sucombat.

Saddam a terminat rapid cu gazul neurotoxic și a trecut la arma sa chimică preferată, agentul iritant numit iperită. Spre deosebire de gazul neurotoxic, iperita are un miros specific, neașteptat, de usturoi, însă nu există niciun antidot, iar moartea survine înfiorător de lent. Aproape imediat după ce simțeau mirosul respectiv, soldații de pe front începeau să vadă ca prin ceață și nu se mai opreau din tușit și, adesea, din vomitat. Pe măsură ce treceau orele, pe pielea tot mai vineție le apăreau bășici. Curând începea să li se jupoaie pielea, iar la subsuori și în zona inghinală apăreau răni negre. Supraviețuitorii stăteau în spital mai multe zile sau săptămâni, în funcție de cât de grav se expuseseră substanței. Dacă se restabileau pe deplin, erau trimiși înapoi pe front.

În mare, întreaga lume urmărea situația fără să spună nimic. Misiunile ONU venite în cercetări au descoperit că Irakul făcea uz de arme chimice, însă nu s-a format nicio coaliție dispusă să-l condamne pe dictatorul irakian, darămite să-l oprească. Statele Unite ale Americii, dorind să limiteze și să slăbească regimul revoluționar pe care-l desemnase ca ostil intereselor sale din regiune, chiar a oferit ajutoare Irakului. Mai multe foste oficialități militare de la Washington au confirmat ulterior convingerile conducătorilor iranieni – și anume că guvernul lui Reagan a furnizat irakienilor imagini prin satelit care

trădau poziția efectivelor armate iraniene. Peste mai mulți ani, s-a aflat și că existase un program american secret care îi asistase mult mai serios pe irakieni în domeniul strategiei militare, la vremea când serviciile secrete americane știau că Irakul face uz de arme chimice în majoritatea operațiilor sale majore. Odată ce opinia publică internațională nu lua nicio poziție, Saddam Hussein beneficia de ajutorul celei mai mari supraputeri din lume și regimul clericilor de la Teheran nu renunța deloc la „sfânta luptă de apărare”, curând ne-am dat seama că războiul nu se va termina prea curând. Cam atunci a început propriu-zis și mișcarea de emigrare masivă a iraniienilor.

Imediat după revoluție, un val de iranieni care se opuseseră revoluției sau care se temeau pentru viața lor din cauza legăturilor cu regimul au fugit în Europa sau în Statele Unite ale Americii, începând o existență nouă în Occident. Însă, după ce a devenit clar că războiul nu se apropia de sfârșit și că Saddam avea să folosească chimicale mortale fără să-și atragă niciun protest, au început să plece o categorie mult mai largă de oameni, printre care se numărau mai ales cei care aveau fii, temându-se să nu fie recrutați și uciși pe front. Zi de zi plecau tot mai mulți. Unii dintre ei au reușit să obțină vize și au plecat cu avionul de pe Aeroportul Mehrabad, demn și în deplină siguranță. Sute de mii însă, deciși să fugă neapărat, au tocmit bandiți care să-i treacă ilegal granița, prin Turcia și Pakistan. Traficanții s-au ales cu câștiguri imense păstorind la adăpostul nopții turme întregi de iranieni prin trecători și prin deșertul de la frontiere. Era riscant să pleci pe calea asta din țară, însă își spuneau că e și mai riscant să rămână.

Cei plecați s-au împrăștiat prin toată Europa și America de Nord, formând diaspore mai întâi la Los Angeles și în capitale europene ca Parisul și Londra. Mai târziu, emigranții s-au

refugiat în Scandinavia, iar granițele relativ deschise ale Canadei i-au atras pe iranieni spre Vancouver și Toronto. Fie muncitori, fie bogați, au plecat în valuri, ajungând să umple piețele de pielărie din Florența, să vândă cocaină pe străzile din Tokyo și să-și construiască un adevărat imperiu comercial din vânzarea de covoare în Manhattan. Profesioniștii bine pregătiți s-au înghesuit în Silicon Valley, iar doctorii, inginerii și bancherii pe coasta de est a Statelor Unite ale Americii, în timp ce mondenii socializau în Kensington și Beverly Hills. Cifrele sunt aproximative, însă se estimează că între patru și cinci milioane de iranieni au plecat din țară de-a lungul a două decenii, printre ei numărându-se cei mai dotați cetățeni ai țării. Iranul a suferit și suferă în continuare de pe urma unui exod al creierelor dintre cele mai grave din lume. Noi, cei rămași, ne-am văzut tinerii împrăștiindu-se în toată lumea și impulsționând societățile și economiile altor state.

Migrația nu ocupă un loc central în istoria modernă a Iranului, în sensul în care, spre deosebire de imaginile din război și revoluție, imaginile sale nu surprind filmic câmpurile de luptă presărate de membre smulse sau trei milioane de oameni mărșăluind cu pumnii în aer. Însă dacă întrebi cei mai mulți iranieni care e cea mai amară *keeneh*, nemulțumire, a lor împotriva Republicii Islamice, o să-ți răspundă că și-au văzut familiile destrămate. Amintirea războiului se șterge încet-încet și puțini oameni au destulă energie să resimtă la nivelul intelectului după suferințele îndurate în viață, însă absența celor dragi – despărțirea aproape definitivă dintre două surori sau dintre mamă și fiică – nu devine mai puțin dureroasă cu vremea. Să mă apuc să fac inventarul familiilor de cunoscuți care au locuit pe vremuri în același oraș, ca acum să se împrăștie pe tot globul, cu fiecare copil în alt oraș occidental și părinții în

Iran? În opinia multora, Republica Islamică se face vinovată pentru așa ceva. Dacă revoluționarii și-ar fi temperat radicalismul sălbatic și dacă n-ar fi înlocuit regimul șahului cu unul care a dus la exil în masă, familiile lor ar fi fost încă împreună.

Cei mai buni prieteni ai mei au dezertat rînd pe rînd. Și-au făcut bagajele, și-au luat rămas-bun și, în opinia mea, au întors spatele Iranului. De câte ori puneam mîna pe pix ca să tai încă un nume din agendă, mă apuca o dezamăgire cruntă. Mă simțeam de parcă aș fi trăit într-o casă părăsită, rămasă în ruină, doar cu stafiile să-mi țină de urât.

La început, m-am împotrivit. Fiecare dintre ei, după ce mi-a declarat că e gata să plece, s-a trezit cu un potop poate nedrept de contraargumente și proteste. Știam că decizia de a pleca era întotdeauna profund personală. Și e adevărat că nu aveam niciun fiu. Însă, din punct de vedere etic și politic, nu credeam că plecarea din Iran este o soluție.

Un văr de-al meu m-a sunat în săptămîna în care pleca în Germania, să mă roage să trec pe la el. Fățîindu-se prin apartament pentru a-și strînge lucrurile, mi-a tot repetat că pleacă „de dragul copiilor”. Până la urmă, n-am mai rezistat.

— Uită-te în jur! Nu vezi un popor întreg de iranieni cu copiii lor? Toți copiii merg aici la școală. Ce te deranjează? Rămâi să-ți dai copiii la școală aici.

— Aici n-au niciun viitor. Trebuie să-i duc undeva unde o să aibă viitor.

— Dar cum rămîne cu viitorul copiilor de aici? Dacă rămân înseamnă automat că nu au viitor?

— Dacă ai avea copii mai mari, Shirin *jan*, și tu ai pleca.

— Nu, eu n-aș abandona niciodată Iranul, i-am ripostat. Dacă ar fi nevoie să plece, mi-aș trimite copiii de aici. Fiecare generație trebuie să rămîna acolo unde a crescut. Dacă

noi doi plecăm din Iran, ce-o să facem? Aici suntem cineva. Ne-am realizat, am muncit ca să ajungem pe o anumite treaptă a societății. Avem prieteni la fel de inteligenți și de educați. Dacă plecăm peste hotare, crezi c-o să ne primească cu brațele deschise, cu tot cu diplomele și accentele noastre străine? Copiii noștri sunt mici, o să-și însușească cultura lumii noi. Și după ceva timp, o să-i pierdem și pe ei.

N-a părut prea convins. Am schimbat foaia.

— Uite ce, o fată care a crescut afară de la șapte ani o să se mărite cel mai probabil cu un străin. Firește că o să se adapteze la cultura soțului ei și o să se depărteze tot mai mult de noi. Într-o zi, o să ne trezim că nu mai putem să trăim niciunul în lumea celuilalt, nici ea în a noastră și nici noi în a ei, nu ca la început. Mai bine ne gândim din timp la eventualitatea asta și nu mai plecăm nicăieri cu copiii. Mai târziu, în ultimii ani de studii, n-au decât să plece o vreme peste hotare. Însă atunci deja s-au format aici. O să ajungă să se adapteze, ca noi, oricărei realități dureroase a zilei și n-o să-și scoată niciodată din inimă țara asta. O să se întoarcă.

După ce mi-am încheiat discursul, s-a lăsat o liniște lungă. Vărul meu a oftat din greu și și-a văzut mai departe de împachetat, evitând să se uite la mine.

— Ia ce vrei, mi-a zis el arătând spre obiectele casnice împrăștiate.

Deși îmi trebuia una-alta, am refuzat să mă ating de ceva și am plecat. Nu-mi doream nicio tavă sau măsuță de la cineva care mă lăsa baltă, odată cu țara lui.

Au mai urmat multe alte drame mărunte de sufragerie. O prietenă a hotărât să-și scoată la vânzare ce avea prin casă și m-a sunat într-o zi să stau cu ea. Am găsit-o învârtindu-se prin sufragerie, ca să lipească etichete micuțe cu prețurile pe tot ce

vedea. Sperasem să stăm la un ceai mai întâi, ca să discutăm, însă, aproape ca mai toți cei care se pregăteau de plecare, în ultimele zile era mereu prinsă, împresurată de cutii și bandă adezivă, în loc să mai stea la discuții. M-am luat după ea prin sufragerie, desprinzând furioasă abțibildurile, până ne-am înfruntat, cu degetele acoperite de etichete albe. Chiar atunci ne-a întrerupt soneria. Era de-abia trei și jumătate, iar vânzarea începea la patru.

În casă a intrat o femeie masivă, care s-a apucat să cerceteze sfeșnicele și ramele fotografiilor cu ochii strălucitori, de parcă sufrageria prietenei mele, în care făcuseră copiii ei primii pași, ar fi fost o tarabă de bazar. M-am mâniat. Mai aveam doar jumătate de oră să vorbesc cu prietena mea, s-o conving să se răzgândească, iar acum vulturoaica asta venită la vânzătoare de chilipiruri îmi răpea din timp. Am înșfăcat-o de braț și am scos-o din casă.

— Așteaptă aici până se face patru, i-am zis trântindu-i ușa în nas.

— Te rog, mi-am implorat prietena rămasă înăuntru. Înțează cu nebunia asta. Ce faci? *E țara noastră!*

Însă la ora patru a început vânzarea. Niciun argument pasional n-a reușit să schimbe planurile prietenilor sau rudeilor. Probabil că nu părea deloc să merite să-ți sacrifici fericirea de zi cu zi și ambițiile viitoare de dragul unei eventuale reabilitări a țării, cine știe când. Într-un final, agenda mi s-a umplut de numere tăiate. De-acum puteam să rup pagini întregi cu totul. Cumva, când îmi amintesc toții anii aceștia grei și dureroși, această perioadă mi se pare cea mai neagră. Îmi pierdusem profesia mea iubită. Îmi pierdusem țara. Și-mi pierdusem prietenii.

Nu voiam să le scriu scrisori celor plecați. Am încercat de câteva ori, însă stiloul îmi atârna mort în mână și mă apuca

disperarea doar la gândul că trebuia să scriu atâtea pagini. Îmi aminteam doar că pierdusem atâția oameni dragi, care nu mai făceau de-acum parte din viața mea. Mă tot sunau să-mi spună:

— Shirin *jan*, trimite doar un bilet acolo, știi cât ne-am bucura să primim măcar un bilețel de la tine?

Însă nu puteam. Unii prieteni s-au supărat pe mine, însă sper că au înțeles cu timpul că mă încăpățânam atâta din prea mult devotament, nu din prea puțin.

Când cineva pleacă din Iran, omul acela e cumva mort pentru mine. Nu putem fi prieteni decât atât timp cât aceleași speranțe ne luminează viața și ne chinuie aceleași neliniști noaptea. Peste câțiva ani, când prietenii mei au revenit pentru scurt timp în Iran, am văzut că am avut mare dreptate. Vorbeam tot în *farsi*, ne curgea același sânge în vine, însă ei trăiau pe altă planetă decât mine. Vorbele pe care le schimbam se găseau în același dicționar persan, însă parcă am fi vorbit fiecare în altă limbă. De fapt îmi pierdusem prietenii. Prietenii *mei*, cei cu care pe vremuri îmi făcusem cumpărăturile la aceleași tarabe și citisem șocați titlurile ziarelor, erau practic morți. Cu morții nu se poate coresponda, nu? Așa cum nu mi-ar fi trecut prin cap să le scriu morților (absurdă și dureroasă sarcină, nu vi se pare?), tot așa nu-mi vine deloc să le scriu prietenilor care au plecat din Iran. Asta pentru că-i iubesc foarte mult, nu pentru că i-am uitat. Îi iubesc atât de mult, că mă doare până și să pun mâna pe stilou și să scriu primul paragraf al scrisorii. În absența oricărei corespondențe, între existențele noastre din ce în ce mai deosebite se cascadează un hău ascuns, tot mai mare.

Într-un an din toiul războiului, eu și Javad am hotărât să plecăm cu familia într-o călătorie în India. Odată ajunși, Saddam a anunțat că începe oficial să atace companiile aeriene